

UDK 811.163.6'373''15''

Majda Merše

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša v Ljubljani

PREPOZNAVNOST IN ZNAČILNOSTI BESEDJA SLOVENSКИH PROTESTANTSКИH POSTIL 16. STOLETJA

Tri obsežne slovenske postile iz 16. stoletja (Kreljeva iz leta 1567, Juričičeva iz leta 1578 in Trubarjeva iz leta 1595) so s širino zajete tematike ter z razlagalnostjo in ponazarjalnostjo, ki sta tipični za besedilno vrsto, ustvarile priložnost za rabo na novo zapisanega in zunaj postil nerabljenega besedja. Prispevek zarisuje obseg na novo uporabljenega besedja, povzema njegove značilnosti glede na tematsko raznolikost, besedotvorne tipe, glasoslovne poteze individualnega značaja itd., preverja pa tudi odvisnost od prevodnih predlog.

Three extensive 16th-century Slovene Postils (Krelj 1567, Juričič 1578, and Trubar 1595) with a broad range of themes and with explication and illustration typical of this textual genre, created an opportunity for use of new lexicon not used outside Postils. The article surveys the scope of the newly used lexicon and its characteristics with respect to the thematic variety, derivational types, and idiosyncratic phonological features. In addition, it examines their dependency on the original texts.

Ključne besede: slovenski knjižni jezik 16. stoletja, protestantske postile, novo besedje, načini širjenja besednih družin, stilno označena izrazna sredstva

Key words: 16th-century Slovene literary language, Protestant postils, new lexicon, methods of word-family expansion, stylistically marked means of expression

0 Med deli slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja ob biblijskih prevodih besedilnovrstno posebej izstopajo postile. Izšle so tri obsežnejše, ki so prepoznavne tudi po naslovih: od knjižnojezikovnih začetkov že nekoliko odmaknjena, ambiciozno začeta Kreljeva *POSTILLA SLOVENSKA* (KPo 1567), za njo kot njena celovita uresničitev Juričičeva *POSTILLA* (JPo 1578), proti koncu obdobja pa Trubarjeva *HISHNA POSTILLA* (TPo 1595), ki je hkrati njegovo zadnje delo. Kreljeva in Juričičeva postila sta prevod Spangenbergove postile,¹ Trubarjeva pa prevod obsežne Lutrove. Trubarjeva in Juričičeva postila se po obsežnosti uvrščata neposredno za Dalmatinovim prevodom celotne biblije.²

0.1 Za postile kot posebno besedilno vrsto sta značilni razlagalnost in ponazarjalnost, ki odpirata prostor za mnogovrstno besedje, zlasti za živo rabljeno, ki poimenuje pozna-

¹ Prim. Elze 1893: 23–35. O prevodni predlogi Kreljeve in Juričičeve postile ter o medsebojnem razmerju obeh slovenskih prevodov prim. Oblak 1894: 202–219; o obojem tudi Merše 1996: 93–104 in 1998: 217–231.

² S popolnim izpisom vseh treh postil je bilo zbranih preko 800.000 izpisov (81.000 s popolnim izpisom KPo 1567, 235.300 z izpisom JPo 1578 in 484.800 z izpisom TPo 1595), kar predstavlja četrtno kartoteke, zbrane s popolnim izpisom vseh del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Kartoteko so izdelali nortranji in zunanji sodelavci Sekcije za zgodovino slovenskega jezika, ki deluje v sklopu Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša na ZRC SAZU.

no, vsakdanjo predmetnost in opravila, pa tudi za vrsto poimenovanj z abstraktno vsebino. Razlikovati je mogoče (1) med besedjem, ki je uporabljeno samo v postilah, zato ga je mogoče razumeti kot značilnost besedilne zvrsti, saj se prav z njo ponuja priložnost za njegovo rabo; (2) med besedjem, ki ga je mogoče najti le v eni od postil, kar je odraz individualnega izbora, hkrati pa značilno za jezik posameznega pisca; (3) izločiti je mogoče besedje, ki mu po prvem zapisu na straneh ene od postil sledijo zapisi v drugih delih in (4) besedje, ki je prvo uporabo doživelo že pred postilami, pomensko ali funkcijsko drugačno pa v sobesedilu postil. V zadnjo kategorijo spadajo tudi nove sobesedilne povezave že znanega besedja itd.³

1 Možnosti za širjenje knjižnojezikovnega besednega zaklada so se v postilah odpirale tudi zaradi značilne gostobesednosti besedilne vrste, ki je imela namen prepričati nagovorjene (bodisi bralce ali poslušalce).⁴ Razodevajo jo tudi veččlenski naštevalni nizi pomensko sorodnih ali sopomenskih izrazov. Protestantski prevajalci postil so večinoma prevodno sledili skladijskim modelom, ki so jih izkazovale prevodne predloge. Za poimenovanja, navedena v predlogah, so iskali najprimernejše ustreznice, občasno pa so se od predloge tudi oddaljili. Oddaljitve od prevodne predloge je več v Kreljevem in Juričičevem prevodu, v Trubarjevem prevodu Lutrove postile pa veliko manj.

1.1 Med pričakovane in logične Trubarjeve odmike od nemške prevodne predloge se uvršča leksika, ki v primerjavi s tujo poudarja slovensko stanje oz. je razlikovalna glede na nemščino. Npr. *ony timu Hudizhu enu flu ferrahtlivu ime dado, ga imenujo Beelzebub, tu se pravi po slovenfku ena Ofsa, Brecel ali velika muha* (TPo 1595: I,170) – *sie dem Teuffel ein sehr verechtlichen namen geben/ heiffen jhn Beelzebub/ das ift auff deutsch/ en Hummel/ oder grosse muck* (LH 1566: I,Cb).⁵

1.1.1 Med redke Trubarjeve oddaljitve od prevodne predloge spadajo tudi nadomestitve težje razumljivih nemških fraz. Po ubesedovalni izvornosti npr. izstopa naslednje nadomestilo: *Denn wir Prediger follen doch nicht mehr von vnserm ampt haben/ denn hüll vnd füll* (LH 1566: II,XX)⁶ – *Sakaj my Pridigarij nejmamo vřaj vezh od nafše slushbe imejti, kakor odejo inu vřhitak, ali Shupo inu juppo* (TPo 1595: II,31). Prvi par je prevodni približek nemške fraze *hüll vnd füll*,⁷ drugi (*řupa inu jupa*) pa je različica, ki jo domnevno sestavljata poimenovanji za vrsto jedi in vrsto oblačila,

³ Pot do zanesljivih podatkov o besedju, ki je bilo razvrščeno v našete skupine, je vodila preko pregleda abecednih seznamov, narejenih na osnovi popolnih izpisov protestantskih del, njihove medsebojne primerjave ter odkrivanja in izločanja neprekrivnih enot.

⁴ Kot je navedeno na naslovnih listih Kreljeve in vseh treh delov Juričičeve postile, je delo namenjeno »SA HISHNE GOSPODARIE, SHOLE, Made inu pripofte Lüdi« (KPo 1567: [I]).

⁵ Usklajenost s prevodno predlogo je bila preverjena na osnovi izdaje Lutrove *Haußpostille* iz leta 1566, ki jo hrani Semeniška knjižnica v Ljubljani. Raecke (1995: 398–399) posebej poudarja, da je izbira ustreznih prevodne predloge za jezikoslovce težka naloga, saj ni znano, katero izmed številnih, medsebojno razlikujočih se izdaj Lutrovega dela je Trubar uporabljal za predlogo (delo je prvič izšlo leta 1544).

⁶ Preglašeni samoglasniki so zapisani na sodoben način.

⁷ V Cigaletovem nemško-slovenskem slovarju iz leta 1860 je frazi *die Hülle und Fülle haben* pripisana razlaga 'vsega dovolj imeti, na prebitek imeti' (Cigale 1860: I,795).

hkrati pa je rimana in kot taka tudi zvočno ustrezno nadomestilo nemške fraze. Nova je beseda *jupa*.⁸

1.2 Pregled besedja, ki se pojavlja le na straneh postil ali pa so ga te s prvo navedbo in nadaljnjo uporabo uveljavile, razkriva že znano tipologijo in razplastitev, pa tudi podobno medsebojno razmerje plasti. Krelj, Juričič in Trubar so pri iskanju prevodnih ustreznic izbirali med znanim in uveljavljenim besedjem, posegali po tujem besedju, bodisi že prilagojenem slovenskemu jeziku ali pa so najnujnejšo prilagoditev opravili sami, večje število besed pa so po ustaljenih besedotvornih vzorcih naredili na novo.

2 Osrednji model veččlenskih povezav sopomenskih ali pomensko sorodnih besed, med katerimi prevladujejo dvojne in trojne formule,⁹ v vseh treh postilah predstavlja kombinacija prevzete besede in praviloma dobro znane in uporabljane domače sopomenke, ki je dosledno navedena na drugem mestu.¹⁰ Npr.: *Nejli rejs, ti fi en vbog Greifhnik, nej fi vreden, de bi ti na enih ahlah ali grebenih imel leshati*¹¹ (TPo 1595: I,32) – *Ifts nicht war/ du bist ein armer fünder/ der du nicht werd bist/ das du auff einer hechel folt ligen* (LH 1566: I,XX). Med na novo vpeljanim besedjem je tudi večkrat rabljeni, pisno in glasovno le rahlo podomačeni samostalnik *ajgenšaft*, ki ga je Trubar postopno »vtkal« v besedilo s pripisanim domačim sopomenskim pojasnilom *znamenje* (običajno za veznikom *ali*, ki nakazuje možnost izbire). Npr.: *Nu taku ga pak S. Mateush v' ofsem reslozhenih aigenshaffti ali snaminja resdily* (TPo 1595: II,307) – *Nun fassets aber Mattheus in acht vnterschiedliche Eygenschaft* (LH 1566: II,CLXXXIb).

Domača beseda, najpogosteje dodana iz nemščine (ali preko nemščine) prevzeti besedi, ima ob na novo vpeljanem tujem izrazu navadno pojasnjevalni značaj. Dvojna formula, ki jo pripisani izraz soustvarja, pa je hkrati ustaljeno retorično sredstvo, s katerim so protestantski pisci misel lahko učinkoviteje posredovali. Primerjava s prevodno predlogo je pokazala, da je bil pripis domače sopomenke navadno odločitev prevajalca in ne »zahteva« predloge. Npr.: 1. *Kakor se tiga dobru prizhovanje ima, nikar le is tiga Papesha scribentou ali pifsarjeu, Temuzh /.../* (TPo 1595: II,15) – *Wie man des gute zeugnuß hat/ nicht allein auß des Bapfts Scribenten/ Sondern /.../* (LH 1566: II,Xb); 2. *en takou zhlovik nej nishter drugiga temuzh en smerdezh aishel ali ferylnik tiga Hudizha* (TPo 1595: I,34) – *Ein folcher mensch fey nichts/ deñ ein stinckend heimlich gemach des Teuffels* (TPo 1595: I,XXI). *Ajšel* je različica zapisa *ajžel* v MD 1592, *serilnik* pa je

⁸ Domnevati je mogoče, da gre za glasoslovno prilagojeni nemški samostalnik, ki je v srednjevisoki nemščini obstajal v oblikah *jope, joppe, juppe* 'Jacke'. Prim. Striedter-Temps 1963: 141.

⁹ O Trubarjevi rabi dvojnih in trojnih formul prim. Pogorelec 1972: 305–321, o pogostosti ter besednovrstni in pomenski raznolikosti dvojičnega vezniškega priredja kot osrednjega »govorniškega lika« pri slovenskih protestantskih piscih pa Seitz 1995: 469–489, zlasti 478–484.

¹⁰ Raecke (1995: 406–408) je pri primerjalnem ugotavljanju Trubarjevih odmikov od Lutrove prevodne predloge z zgledom *Zahni ali snameinja* izpostavil kombinacijo prevzete besede in domače sopomenke, ki je Trubarjev dodatek, motiviran najverjetneje z željo po lažji razumljivosti.

¹¹ Samostalnik *ahla* (iz nemškega *die Hechel*, ki je v Grimmovem slovarju pomensko pojasnjen z razlago 'ein gerät mit scharfen drahtspitzen, zum durchziehen und reinigen des flaches oder hanfes' (Grimm 1877: 4/2,735–737)) se je prvič pojavil v TPo 1595, *greben* pa je z ožje zarisanim pomenom naveden že v MD 1592 (*Ruckgrad. spina. grebén /.../* (MD 1592: M3b)) domnevno 'hrbtenica'. Sobesedilno in pomensko spremenjeno je bil prvič uporabljen prav tako v TPo 1595.

v knjižnem jeziku prvič uporabljeni izraz. Tudi *urtal/urtel/urteil* je beseda, ki je pogosto zapisana v postilah (prvič pa jo je uporabil Krelj v KB 1566). Celotno obdobje ji je Trubar še pripisoval pojasnilo v obliki splošno razširjene domače sopomenke *sodba* (*ta urtel ali sodba* (TPo 1595: I,242a) – *das vrtheyl* (LH 1566: I,CXLIIb)), k čemur ga je zelo verjetno usmerjalo prav hotenje po stilni učinkovitosti.

2.1 Različico pojasnjevalne enobesedne sopomenke ustvarjajo raznovrstne besedne zveze, ki so se s ponovitvami ustalile: npr. *jemlo prejd inu prejd eno Practico ali hudo kunfht sa to drugo naprej* (TPo 1595: I,179) – *nemen jimmer eine Practicken nach der andern für* (LH 1566: I,CVb).

2.2 Obstajajo tudi primeri, kjer je znani besedi tujega izvora pripisana dotlej v knjižnem jeziku še ne rabljena domača sopomenka. Npr.: *ali gresh s'hpanzirat inu s'prehajat* (TPo 1595: II,231) – *oder geheft spacieren* (LH 1566: II,CXXXVIII). Predvsem v Kreljevi *Postilli* pa je mogoče zaslediti tudi obrnjeno zaporedje, saj se v vlogi pojasnila na novo zapisane besede slovanskega izvora pojavlja širše uveljavljena, iz nemščine prevzeta beseda: npr. *Inu vsameijh, inu gledaiozh v'nebeša, ijh blagošlovi alli shegna, inu raslomi hlebe* (KPo 1567: CXXVIb) – *Vnd er nam /.../ vnnd fahe auff gen Himel/ vnd danckt brüder/ vnd brach die brodt* (SA 1559: I,CIII). V vlogi pojasnila za prvonavedeno ustreznico tujega izvora je lahko uporabljena prav tako prevzeta beseda, ki pa se od prve razlikuje po širši, večinoma že tradicionalni rabi. Med značilne tovrstne dvojice spadata glasoslovno že močno preoblikovani prislov *cbifoh/cbifah* in sopomenski *topelt*, ki sta povezano rabljena v TPo 1595: *Tu je vshe enu zbifoh ali toppelt resodiveinie* (TPo 1595: I,85) – *Das is nun ein zwifeltige offenbarung* (LH 1566: I,LI).

2.3 Sopomenske pare oblikujejo tudi besede domačega izvora, od katerih pa je ena navadno nova – npr. *plamiti* v drugem paru sledečega zgleda iz TPo 1595: *Inu raven takoviga hrupeinja inu shumeinja fo se resdileni ognjeni Iefiki vidili, raunu kakor en plamen od ognja gori na nyh glavah goreiti inu plamiti* (TPo 1595: II,79) – *Vnd neben solchem weben vnd brausen/ hat man zertheylete fewrige flammen gesehen/ gleich wie die flammen vom fewr vberfich lodern* (LH 1566: II,XLVIII).

2.4 Nizanju sopomenk bi se prevajalci lahko tudi izognili, če bi namesto manj znane, prevzete besede uporabili besedo, ki je bila prvi pripisana kot pojasnilo. Ker pa so bile dobro poznane in tradicionalno rabljene besede navadno večpomenske (kot npr. *znamenje*), bi nanje omejeni izbor pogosto ne izzval prave pomenske predstave. V posameznih primerih pa je polno sopomenskost in medsebojno zamenljivost onemogočala tudi stilno označena raba enega od členov. Vsekakor pa so naštetih primeri zgovoren dokaz za pogosto dvojno motiviranost dvojnih in trojnih formul.

3 Značilnost postile kot besedilne vrste so tudi številni primeri iz vsakdanjega življenja, ki so zaradi predstavljenosti in poznanosti dobra ilustracija verskega nauka. Posamezni opisi tipične predmetnosti ali značilnega dogajanja sestavljajo zaokrožene slike, ki jih predstavno približuje uporaba uveljavljene terminologije, čeprav se je prilika za njeno knjižnojezikovno rabo odprla šele s prevodom postil. Opis predmetov,

povezanih s *posteljo*, je v TPo 1595 npr. sestavni del prevodno zvesto posnete opisne ponazoritve težkih okoliščin, v katerih je bil rojen Kristus: *Tukaj nej ni Shpampeta, eriuhe, polshtra, Vajkušhnize ni blafinize, ni blafine bilu* (TP 1595: I,30) – *Da wirdt weder spond/ leylach/ polster/ küffen noch federwad geweft fein* (LH 1566: I,XVIIIb). Samostalnika *blazina* in *polšter* sta bila prvič zapisana že v KPo 1567, *špampet* je bil naveden že v MD 1592, v sobesedilu pa prvič v TPo 1595, *blazinica* pa se pojavlja samo v TPo 1595.

Prav vključenost vrste vsakdanjih življenjskih situacij, znanih tudi slovenskim prevajalcem, je omogočala, da so slednji detajle dodajali tudi iz lastnega poznavanja in semantične vsebine poimenovanj, uporabljenih v nemških predlogah. Npr.: *Taku tudi ta Satan ne prasmuje, on podnetuje inu pergrebluje od sadaj inu od spredaj* (TPo 1595: I,247–248) – *So feyret der Sathan nicht/ er schüret hinden vnnd vornen zu* (LH 1566: I,CXLIII).

3.1 Med na novo zapisanim besedjem so številna poimenovanja predmetov, dejavnosti, pojavov in pojmov iz vsakdanje stvarnosti. Posebna jedra oblikujejo poimenovanja živali (npr. *brecel/brecelj* (samo v TPo 1595), *kavka* (v KPo 1567 in TPo 1595), *pokrovača – sklednica* ‘želva’ (JPo 1578)), rastlin (npr. *grah*, ki se prvič pojavlja v JPo 1578, zabeležen pa je tudi v obeh Megiserjevih slovarjih, *konoplja* (TPo 1595), *lapuh* in *lapuhov* (JPo 1578)), predmetnosti iz neposrednega okolja (npr. jedi in hranilnih snovi: *cuker*,¹² *juha* (samostalnik uvaja JPo 1578, kot hrvatizem pa ga vključujeta tudi oba Megiserjeva slovarja),¹³ *štrukelj* (Kreljeva in za njo Juričičeva postila)), denarnih enot (npr. *beč* (KPo 1567¹⁴ in JPo 1578) in *groš*, ki je prvič zapisan v JPo 1578, kasneje tudi v DB 1584 in TPo 1595), uporabnih predmetov: npr. *lanterna*, *pletenica* (oboje JPo 1578), *pratika* (JPo 1578, TPo 1595 in MTh 1603), *piščalka* (kot različica širše rabljene *piščali*), *sklednik* (oboje TPo 1595), bolezni in bolezenskih stanj (*putigram*)¹⁵

¹² Sobesedilna raba prevzetega samostalnika *cuker* (in nanj vezanega pridevnika *cukrov*) je ugotovljiva iz TPo 1595, čeprav je njegova navedba v obeh Megiserjevih slovarjih dokaz, da gre za splošno rabljeno besedo. Samostalnik *cuker* se v TPo 1595 uporablja v osnovnem in v prenesenem pomenu (npr.: 1. *Kadar fe zucker vudo vershe, taku onu nej vezh voda* (TPo 1595: I,88); 2. *de bi fe jest obeniga ferda ni nemilofti kBugi ne imel sanesti /.../ inu bi meni tu vse fguł zucker, fguł slatu, fguł vezhni leben bilu* (TPo 1595: II,252)), v povezavi s *smrtjo* pa oblikuje eno izmed učinkovitih nasprotij (*lete befsede bi imejle Nebu inu Semlo respuffiti, inu reshgati, inu nam is te Smerti fguł zucker, inu is vse nefrezhe /.../ fguł fhlahtno Malvašhyo fturiti* (TPo 1595: I,37) – *dije wort solten himel vnd erden zerzhmeltzen/ vnd vns auß dem tod eytel zucker/ vnd auß allem vnglück /.../ eitel köstlichen Maluafter machen* (LH 1566: I,XXIIb)). O figuri nasprotja, ki je posebej značilna za besedila, s katerimi hočejo avtorji vplivati na širšo skupnost naslovnikov (torej tudi za postile) prim. Toporišič 1995. Med osrednja nasprotja, ki jih izkazujejo postile, se uvršča par *evangelisch – papistiš*, ki je odraz verske razklanosti druge polovice 16. stoletja (prim. Toporišič 1995: 358–361).

¹³ Npr. *Supp. jus. shupa, Cr: juha* (MD 1292: P5); *Ius, Iufculum /.../ German. ein Brühe/ Suppen /.../ Sclavon. shupa. Croat. juha* (MTh 1603: I,760). Glede razvezave *Cr = Croaticae* prim. Läg Reid 1967: XI.

¹⁴ *Sa dwei ftu bezhev alli denariev kruha nei sadofti mey tuliko* (KPo 1567: CXXVI) – *Zwey hundred pfennige werdt brodts/ ift nicht gnug vnnter fie* (SA 1559: I,CIIb).

¹⁵ Novo poimenovanje *putigram* je sestavina niza, v katerem so našteje bolezni bogatih. *Kakor fe vidi, de ty bogati svoje sufsebne fhtraifinge inu bolefni imajo, putigram, kamen, gries, grimainje, inu druge tem glih* (TPo 1595: II,172) – *Wie man denn fihet/ das die reychen jre fondere plagen vnnd kranckheyten haben/ Zipperlein/ stein/ grimmen/ leme/ vnnd dergleychen* (LH 1566: II,CIII).

itd. Npr.: 1. *Ony lejtajo vluffti, kakor te **Kauke inu vrane**, inu strejlajo inu luzhajo veden sa nami* (TPo 1595: III,156)¹⁶ – *Sie fliegen in den lüfften/ wie die **Dalen vnd Kroen**/ vñ schieffen vnd werffen on vnterlaß nach vns* (LH 1566: III,XCIb); 2. *ravno kakor **Skledniza Shaba ali Pokrouazha**, inu Polsh, vfelei fvoiu Hishu, kamor kuli gredo na febi nofsio* (JPo 1578: III,57b) – *Denn wie die **Schiltkröte** vnd Schnecke jr hauß mit sich tragen/ wo sie gehen* (SA 1559: III,Lb); 3. *Kadar fe zucker vudo vershe, taku onu nej vezh voda, temuzh **en fhlahten Klaret, ali Iulep**, ali ficer nekaj* (TPo 1595: I,88) – *Wenn man zucker ins waffer wirt/ so ifts nit mehr waffer/ sonder **ein köftlich Klaret**/ oder sonst etwas* (LH 1566: I,LIIb).

3.1.1 Nove so tudi številne zveze pridevnikov in samostalnikov. Samostalnik *krota* je bil kot poimenovanje za vrsto dvoživk, znanih tudi na našem ozemlju, uporabljen v DB 1578 in v DB 1584 ter vključen v oba Megiserjeva slovarja.¹⁷ V neosnovnem pomenu, ki ga razkriva zveza s pridevnikom *peklenski*, in v ekspresivni identifikacijski povezavi s *hudičem* pa se je prvič pojavil v TPo 1595: *Tukaj ti merkaj, de fe vse pravi **tiga Hudizha te paklenske krote** krak ali feime* (TPo 1595: III,157). Tudi samostalnik *krak* je v slovenski knjigi prvič uporabljen prav v TPo 1595.

3.2 Postile so v knjižnojezikovno zakladnico 16. stoletja prispevale tudi znaten del cerkvene terminologije (npr. *chorok*, *evharistija*, *klara*, ki nastopa v zvezi s prav tako prvič uporabljenim pridevnikom *nonov – nonove klare* (vse KPo 1567), *dindoh*, *prezbiter*, *prior*, *skapulir*¹⁸ (vse TPo 1595)), ki jo množi tudi sočasna nestrpnost med katoliki in protestanti. V polemichnost prevajanih besedil so se bolj ali manj dejavno vključevali tudi slovenski prevajalci: Krelj in Juričič pogosteje in bolj zagreto, Trubar redkeje in v manjši meri. Vmes so tudi termini, ki označujejo pojme iz cerkvene organizacije: npr. *plebanija*, *prebenda/provenda* itd. (TPo 1595), poimenovanja kot *beneficij* (KPo 1567), *beneficija* (JPo 1578), *monarhija* (vse tri postile) pa hkrati opozarjajo na sočasno družbeno stvarnost in ureditev. Odraz časa in prostora, v katerem so nastajale predloge in prevodi, so tudi izimenski pridevniki tipa *brandenburgiski* (*PO TEI **BRANDEBVR-GISKI**, INV NVRNBERGISKI ORDNINGI* (TPo 1595: III,122)) itd.

3.2.1 Postile so z zajetim besedjem močno izpopolnile tudi seznam poimenovanj za različne poklice in funkcije. Vmes so številne besede, prevzete iz nemščine, čeprav je izbor neredko prirejen domači stvarnosti. Npr.: *avšlokar*, *dacijar*, *hišnik*, *jurist*, *kamer-*

¹⁶ *Kavka* se je kot poimenovanje za dobro znano ptico iz domačega okolja prvič pojavila v KPo 1567, kasneje pa še v TPo 1595. Hkrati navedena *vrana* je bila večkrat zapisana, vendar sodeč po številu omemb daleč od splošne rabe, kakršna je bila značilna za njen moški par (*vran*), ki ga navaja kar dvajset del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.

¹⁷ Npr. *Letu ima vam tudi nezhitfu biti, mej Svirinami, kir po Semli lasio: Podlafsiza, Mijh, **Krota** /.../ Iesh, Mozhorol, Kufher* (DB 1584: I,67b); *Shabe ali **Krote*** (DB 1584: I,38a); *Krot. bufo. **krota***. (MD 1592: H5).

¹⁸ Samostalnik se uvršča v skupino poimenovanj, ki jih je Trubar pri prevajanju dodal iz lastnega poznavanja tipične predmetnosti: *kadar en Menih pres **Kute ali Shcapulirja**, ali ena Nuna pres pokrivala ali nje dyntoha hodi* (TPo 1595: II,23–24) – *Das ein Münch on **ein Scheppler**/ ein Nonne on **ein Weihel** gehet* (LH 1566: II,XVb).

lin, oslar, pestinja, stražnik (vse TPo 1595), *kancelir* (KPo), *štacunar, vardejan* (oboje KPo in JPo) itd. Npr. *Ty zolnarji pak so bily, raunu kakor per nas ty Flegarji, Daciarji, Aufhlokarji inu Zolnarji, kateri so te zolle inu flegarije sa eno Summo denarjeu od teh Rymlanov kupovali inu jemali* (TPo 1595: II,197) – *Dagegen waren die Zölner/ eben wie bey vns die Schröffter vnd Amptleute find/ die wasserzölle vnd Landrentey/ vnd anders/ vmb ein genantes gelt von den Römern bestunden* (LH 1566: II,CXVIII).

3.2.2 Med značilne sestavine protestantskih postil (zlasti najboljše Trubarjeve) spadajo tudi prevzete besede latinskega ali grškega izvora, ki so že v 16. stoletju imele mednarodni značaj (npr. *ekspektant*, ki je zapisan v Kreljevi in Juričičevi postili). Med njimi je tudi nekaj takih, ki so bile prevzete citatno (npr. *Taku ena fhlahтна zukrova Voda, Aromaticum inu Apoteka, je iz nje poštala* (TPo 1595: I,88) – *So ein köstlich zuckerwaffer/ Aromaticum vnd Apotek ist darauß worden* (LH 1566: I,LIIB). Tudi te so se vraščale v slovensko knjižnojezikovno rabo s pomočjo premostitvenih pojasnil, ki so jih predstavljale enobesedne ali besednozvezne sopomenke. Npr. *Tu je ena kratka sententja inu maihinu besedi* (TPo 1595: II,160) – *Das ist ein kurtzer sententz* (LH 1566: II,XCvB).

3.3 K razumljivosti in prepričljivosti vsebine postil so prispevale tudi omembe pripadnikov različnih smeri in skupin, ki so jih slovenski prevajalci (zlasti Trubar) skušali predstavno približati s pripisanimi pojasnili. Npr. 1. *So dobri Pliniani, ali Epicurarji, kateri se fhe htimu smejejo* (TPo 1595: II,3) – *Sind gute Pliniani/ die noch darzu lachen* (LH 1566: II,IIIb);¹⁹ 2. *Koku se omu tedaj gody, de ty Exorcifti ali tiga Hudizha Panauzi /.../ vener te Hudizhe isganjajo?* (TPo 1595: I,173) – *Wie gehets denn zu/ das die Exorciften /.../ dennoch Teuffel außtreyben?* (LH 1566: I,CIIb) itd.

3.4 Postile so z vključitvijo številnih novih poimenovanj uzavestile pojme, za katere se je priložnost za rabo pojavila šele v njihovem vsebinskem okviru: npr. *fabula* (v KPo 1567 in TPo 1595), *proces* (prvič zapisan v TPo 1595: npr. *Nu taku hozhmo tedaj ta Procefs pred se vseti* (TPo 1595: I,242) – *Nun wollen wir den Proceß für vns nemen* (LH 1566: I,CXLIIb)). Zapis besede, ki je bila v 16. stoletju verjetno širše znana, se le malo razlikuje od Lutrovega.

3.5 Za velik del besedja, ki je bilo prvič zapisano v eni od postil ali pa se omejuje predvsem na rabo v njih, se je priložnost za vključitev ponudila s številnimi primerami,²⁰ ki so bile mestoma celo ubesedovalno natančnejše kot v tujejezični predlogi. Npr.: *kakor de bi eden hotel s'enim sklejdnikom rybe lovyti* (TPo 1595: III,7) – *als wenn jemand mit einem schüffelkorb fifchen wolt* (LH 1566: III,Vb).

Tudi v pestro izrisano primeru, ki ima namen narediti razumljivo priliko o povabljenicah na svatbo, je v TPo vpletenih več dotlej še ne zapisanih izrazov: *en faiaft, kovačnica, slamnik*, ki ga navaja tudi MD 1592, v TPo 1595 pa je bil prvič uporabljen sobesedilno:

¹⁹ Poimenovanje *plinijan* je navedeno le v TPo 1595, *epikurar* (z različicami) pa je širše poznan.

²⁰ O različnih vrstah primerov v knjižnem jeziku protestantskih piscev prim. Novak 2004: 224–229.

Kadar bi en **fajajt** inu vpipan, kej od tiga Kladuva ali is **Kovazhnize** fem tekkel, vfovej dolgi frajzi, venim **slamniki**, s'fvojo zherno brado inu oblizhjem, mej te Ohzetne gofty stopil (TPo 1595: II,265) – Wenn **ein ruffiger**/ wie er von dem hamer/ oder auß **der schmitte** herlaufft/ in feim langen hembd/ in eim **badhut**/ mit feim kolfchwartzten bart vñ angeficht/ vnter die Hochzeyt Gefte trette (LH 1566: II,CLVIIb).

Za en sam nemški samostalnik, uporabljen metaforično, *Denn sie waren die grundsuppen* (LH 1566: II,LXXIII), so npr. v TPo 1595 uporabljeni trije pojasnjevalni samostalniki, ki jih zunaj postil ni mogoče najti (samostalnik *pomije* je prvič zapisan v JPo 1578): *Sakaj ony fo bily groupa, pomye ali gofzha* (TPo 1595: II,130). Ponazoritvi je namenjena tudi natančno prevedena primera, v kateri je uporabljen samostalnik *klaftra*: *Moji greihi fo hrafti fhtiri klafftre veliki* (TPo 1595: II,149) – *Mein fünd find eytel vierkleffterige groffe eychbaum* (LH 1566: II,LXXXIX).

3.6 V postilah so prvič uporabljeni tudi številni domači (npr. *plašiti se* (TPo 1595)) in nekateri prevzeti glagoli. Del le-teh je zadržal celo prvotno vezavo. Glagol *žugati*, ki se v TPo 1595 vedno pojavlja v povezavi z blizupomenskim glagolom *trucati*, npr. izkazuje iz nemščine prevzeto predložno tožilniško vezavo: *Snajo inu vmejo taku na denarje inu blagu, na slate inu Tolerje fhugati, inu truzati* (TPo 1595: III,131) – *Können also auff gelt vnd gut/ auff gülden vnd Taler pochten* (LH 1566: III,LXXVIIa–b).

Primerjave kažejo, da nekaj več glasoslovne variantnosti glede na prevodno predlogo izkazujejo na novo zapisani, slovenskemu jeziku prilagojeni onomatopijski izrazi: npr. *So taku is te pameti plodrali* (TPo 1595: II,98) – *Plaudertern also auß der vernunfft* (LH 1566: II,LVIIIb).

3.6.1 V postilah se je številnim že znanim glagolom na *-irati*²¹ pridružilo še več novih: *fantazirati, jubilirati, panketirati, prakticirati, repetirati, revidirati* (vsi so uporabljeni v TPo 1595; nekatere spremljajo tudi deležniki in glagolniki, druge pa iz glagolske podstave izpeljani samostalniki (npr. *panketirar*)). Glagol *puštabirati*, ki ga prav tako uvaja TPo 1595, se opira na nemško tvorjenko. Glagol *hofirati* je uporabljen v dveh postilah: v KPo 1567 in v TPo 1595, različica *ofirati* pa je zapisana v JPo 1578. Glagole *irati* in *irati se* ter *študirati* in *študirati se* je vpeljala KPo, *kanonizirati, legitimirati, moderirati, testirati* (in *testator*) pa se sploh pojavljajo samo v njej; *makulirati, ordinirati* in *vizitirati* so značilni za JPo 1578.

3.6.1.1 Velika večina naštetih glagolov je bila uporabljena pod vplivom nemških prevodnih predlog. Nekatere izmed tistih, ki so bili prvič zapisani v TPo 1595, spremljajo bolj znani domači izrazi, ki so v nekaterih primerih samo pomenski približki. Npr. *ty Papefhniki jubilirajo ali vukajo* (TPo 1595: II,45) – *die Papiſten jubilirn* (LH 1566: II,XXVIIb); *Blagu stury ferze, prangajo, panketyrajo, shiveo vlebainju* (TPo 1595: II,182) – *Gut macht mut/ prangen/ banckethieren/ leben im fauß* (LH 1566: II,CIX). Izjema pa je npr. glagol *repetirati*, ki je bil domnevno del Trubarjevega besed-

²¹ Izven postil so bili že uporabljeni naslednji glagoli: *absolvirati, apelirati, definirati, dešpirati, disputirati/dišputirati, eksaminirati/ekseminirati, reformirati, regirati, špancirati* in drugi.

nega zaklada. Primerjava je pokazala, da ga na preverjenih mestih v nemški prevodni predlogi ni. Npr.: *kakor Christus vtem Evangelii repetyra, ima en zhlovik Ozheta inu Mater sapufiti* (TPo 1595: III,183) – *wie Christus folches im Euangelio widerholet/ Sol der menfch Vatter vnd Mutter laffen* (LH 1566: III,CVIIb).

4 Obsežne in besednozakladno raznolike postile so slovenski protestantski pisci 16. stoletja uspešno prevedli tudi zato, ker so dobro obvladali besedotvorne možnosti slovenskega jezika. Besedne družine so večinoma z uporabo znanih in uveljavljenih modelov širili v različne smeri.²²

4.1 Splošno znanim glagolom (domačega, slovanskega ali tujega, večinoma nemškega izvora) se v postilah neredko pridružujejo deležniki in deležja ter glagolniki: npr. *antikati se + antičejoč, drengati + drengan, streči + strežen* (vse v TPo 1595); *petlati, petlanje, petlar + petlan* (KPo 1567); *cukati + cukati se in cukanje ter grevati + grevanje* (TPo 1595); *skrbeti + skrbeti se, skrbiti* (JPo 1578) itd. V TPo 1595 sta široko uporabljane glagoli *prangati* 'bahati se, postavljati se s čim' in glagolniku *pranganje* dodana še po enkrat zapisana pridevnika *prangljiv* in *prangavski*, ki sta kot ustreznici za isto nemško besedo (*prechtig*)²³ rabljena sopomensko in zato tekmovalna: *Nikar en bogat, prangaufki, offertni inu gofposki Krajl* (TPo 1595: I,3) – *Nicht ein reycher/ prechtiger/ herrlicher König vor der welt* (LH 1566: I,IIb); *Kadar bi leta GOSPVD pred tem Svitum hotel velik inu prangliu biti* (TPo 1595: I,79) – *Wenn difer Herr vor der welt groß vnd prechtig sein wolte* (LH 1566: I,XLVIIb). Glagolnik *klopotanje*, ki je uporabljen v TPo 1595, nima izpričanega glagolskega izhodišča *klopotati*, čeprav je na njegov obstoj mogoče upravičeno sklepati.

4.1.1 Značilnost vseh treh postil, zlasti pa Kreljeve in Juričičeve, so številni deležniki in deležja, ki se v drugih besedilih ne pojavljajo.²⁴ Izstopajo zlasti različne pojavnosti deležnika in deležja na -č (-oč/-eč, -eoč, -ejoč)²⁵ in -ši. Zadnji so tipični za JPo 1578. Npr.: *prijezdeoč, tičoč* (KPo 1567), *odperioč, petlajoč* (KPo 1567 in JPo 1578), *hineč, obrnivši se, posadivši* (JPo 1578), *zaslišijoč*, ki je očitno tvorjen iz sedanjske oblike

²² Pregled besedotvornih tipov in uporabljenih besedotvornih sredstev, ki jih nakazujejo s postilami vpeljane samostalniške, glagolske in pridevniške tvorjenke, je v primerjavi z rezultati že opravljenih besedotvornih raziskav jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (npr. Vidovič Muha 1984 in 1988, Merše 1995 in Legan Ravnikar 2003), pokazal, da gre večinoma za uporabo najbolj uveljavljenih obrazil. V 16. stoletju izpričano tvorbeno živost potrjuje tudi primerjava z današnjim stanjem (Toporišič 2000: 143–232), ki jo posredno zrcali tudi SSKJ.

²³ Pridevnika se zaradi sledov glagolskega pomena v celoti pomensko ne izenačujeta z nemško ustreznico.

²⁴ Na primerjalno ugotovljeno, izstopajočo pogostost obeh deležnikov sedanjega časa -oč/-eč in -ši v Kreljevem in Juričičevem jeziku je na več mestih opozorila M. Orožen (1977: 124–126 in 2003: 103–105; 1987: 25–26). Avtorica ugotavlja, da je številčnost tovrstnih deležnikov, ki jih je mogoče uvrščati med arhaične pojave Kreljevega jezika, povezana z njegovim poznavanjem cirilskih in glagolskih pismenih virov. Prim. tudi Jesenšek 1998: 277–286, zlasti 277 in 283–284.

²⁵ Deležnike in deležja na -eoč ali -ejoč, ki se pojavljajo le v postilah, je mogoče najti tudi na seznamu, ki ga je na osnovi alfabeta rajeve popolno izpisanih protestantskih del sestavil Ahačič (2005: 93).

(TPo 1595) itd. Med do tedaj nezapisanimi besedami je tudi več zanikanih deležnikov: npr. *netaječ*, *nezapopadeč* (TPo 1595); *taku zhaftita*, *fyitla*, *leipa*, ***netajezha*** *prizhovainja viem Svetim Pifmi imamo* (TPo 1595: II,101); *Boshja della*, *preidan fe ona fgode*, *fo nesapopadezha inu nesaftopna* (TPo 1595: I,148) – v robni opombi).

4.1.2 Dobro znano glagolsko podstavo je mogoče odkriti tudi v novih samostalniških tvorjenkah, ki jih uvajajo posamezne postile. Na splošno znani glagol *braniti* se npr. navezuje samostalnik *branitelj* (JPo 1578), na glagola *prihoditi* in *pristajati* pa *prihodišče* in *pristanišče* (oboje v JPo), ki kažeta na uveljavljenost obrazila *-išče*.

4.1.3 V protestantskih postilah se prehodnim glagolom kot sistemska dopolnila pridružujejo povratni glagoli (*ferdamovati* + *ferdamovati se*), že uporabljenemu členu vidskega nasprotja pa na enega izmed ustaljenih načinov tvorjeni vidsko nasprotni člen.

V vsaki izmed postil je mogoče zaslediti več ustaljeno tvorjenih predponskih glagolov, ki se izven postil oz. celo zunaj posamezne postile ne pojavljajo. Praviloma so tvorjeni z eno izmed pogosteje uporabljenih predpon, ki hkrati izkazuje enega izmed osnovnejših pomenov. Npr. *dodati* (KPo 1567); *domartrati se*, *izmalati*, *izpremazati*, *odvižati* in *odvižan*, vrsta izpridevniških glagolov (*ogreniti*, *osladiti*, *ostuditi*, *otemniti*), *okvakati*, *podpahnuti* (*rigle*), *pognadati* in *pognadan*, *pokrepiti se*, *presijati*, *prilastiti* in *prilasten*, *prišparati*, *privdariti* (vse TPo 1595); *pomendrat* (JPo 1578). Ob znanih dovršnikih se pojavljajo novi nedovršniki: *pohujšovati* (JPo 1578), *podgrinjati* (*gvant*), *prigrebati*, *prigledovati* (vse troje TPo 1595), *prinositi*, ki je kot tvorbeni arhaizem²⁶ omejen na Kreljevo in Juričičevo rabo, itd.

Našteti je mogoče tudi več primerov na novo zapisanih, brezhibno tvorjenih vidskih nasprotij. Samo v TPo 1595 se npr. pojavljata priponsko tvorjeni vidski nasprotji *premreti* – *premirati* in *priudariti* – *priudarjati*, v JPo 1578 pa nasprotje *obslužiti* (*božje službe*) – *obsluževati* (*farško službo*).

4.2 Na že uporabljene samostalnike so se navezali novi pridevniki. Največ jih je za prevod razgibano napisane Lutrove postile potreboval Trubar: npr. *afinja* + *afinski*, *anžidel* + *ajnžidelski*,²⁷ *burfel* + *burflov* (*igra*), *osat* + *osatov* (*grm*), *pesek* + *peskov* (*zrnce*), *sova* + *soviski* (*pesem*), *slama* + *slamen* (*en flamni shakel* (TPo 1595: I,30) – v Megiserjevih slovarjih se pojavlja *slammen*), *žamet* + *žametov*. Samostalnik *auptman* je uporabljen v vseh treh postilah, naveden pa je tudi v drugem registrskem stolpcu, ki se omejuje na besedje, znano na Koroškem. Pridevnika *auptmanji* (KPo 1567) in *auptmanov* (JPo 1578) pa sta se pojavljala le v omenjenih postilah.

4.2.1 Pregled na novo zapisanih pridevnikov kaže na pogostost izpeljave z obrazili *-ov* in *-ski* oz. *-iski* (tudi *bulski* in *baalovski* (oboje v JPo 1578) ter *baalitiski* (KPo

²⁶ Prim. Merše 1995: 52–53.

²⁷ Pridevnik *anjžidelski* 'puščavniški', ki je prvič zapisan v TPo 1595, glede podstave izkazuje tesnejšo navezavo na izvorno nemško besedo kot samostalnik, ki je bil uporabljen že v TC 1575.

1567), odkriva pa tudi besedotvorne različice tipa *auptmanji* – *auptmanov*.²⁸ Pridevnika *angelov* (JPo 1578) in splošno rabljeni *angelski* sta tudi v JPo 1578, kjer sta uporabljena oba, že izkazovala pomensko specializiranost, to je nanašalnost na eno samo osebo (*angelov*) in na več oseb oz. splošno svojino (*angelski*).²⁹ Npr.: *Angelouo Oblizhye* (JPo 1578: II,4b) – *angelska pomoč/vojska/selstvo* itd. V postilah je mogoče zaslediti tudi pridevnike, ki se besedotvorno vežejo na predvidljive, govorno uporabljane, vendar nezapisane samostalnike: npr. *hodničen*, ki je izpeljanka iz samostalnika *hodnik* ‘plato’; slednji v knjižnem jeziku ni izpričan.

Postile so vpeljale tudi nekaj pridevnikov na *-ast*, ki glede besednovrstne karakteristike podstave niso povsem enotni (npr. *bolehast* (KPo 1567), *krevljast* (KPo 1567 in JPo 1578), *lotrast*, ki ga je vpeljala JPo 1578, uporabljen pa je tudi v TPo 1595, ter *črvojedinst*, *progast*, *sajast*, *skalast* iz TPo 1595). Prinesle so tudi nekaj pridevniških tvorjenk, ki so bile z novimi obrazili (ali celo obrazilno kombinacijo) izpeljane iz že znanega pridevnika: npr. *cagoviten* (TPo 1595) iz *cagov/cagav* + *-it-* + *-en*.

4.3 Besedne družine so se iz samostalniških jeder razraščale tudi v druge smeri: *blek* je bil prvič uporabljen v TT 1557, v KPo 1567 pa se mu je s prenesenim pomenom pridružil še glagol *blekati* se. Skorajda v vseh delih izpričani zgodnji izposojenki *hiša* in pridevniku *hišen* se v TPo 1595 pridružuje pomensko že nekoliko oddaljeni glagol *hišiti* (‘gospodariti’),³⁰ ki ga spremlja glagolnik *hišenje*.

4.3.1 V postilah je bilo uporabljenih tudi več ustaljeno tvorjenih samostalnikov, ki jih je glede na določljivi besedotvorni pomen mogoče uvrstiti v več podskupin.

4.3.1.1 Lutrova postila je kot Trubarjeva prevodna predloga spodbujala tudi k rabi samostalnikov ženskega spola, ki označujejo ženski par k bolj znanemu samostalniku moškega spola. Tovrstni samostalniki so (ustaljeno) tvorjeni iz samostalnikov moškega spola z dodatkom obrazila *-ica*: npr. *doktor* + *doktorica*, *ključar* + *ključarica*, *purgar* + *purgarica*³¹ (vse v TPo 1595).

4.3.1.2 Postile so uvedle tudi več novih skupnih imen: *hlodje* ‘več hlodov’, *judovstvo* (oboje v TPo 1595). Npr. *kir vřaj ta GOSPVD ne govory od kameinja inu hlodja* (TPo 1595: III,172) – *fo doch der Herr nit redet von stein vnnd holz* (LH 1566: III,Cb).

²⁸ Pridevnika sta v KPo 1567 in JPo 1578 uporabljena sopomensko: *nad Auptmanijm flushabnikom* (KPo 1567: LXXVIII) in *flushabnik Auptmanij sdravie dobi* (KPo 1567: LXXIb) – *flushabnik Auptmanou ie sdrauie preyel* (JPo 1578: I,52b). V obeh primerih je izražena pripadnost eni sami osebi (*avptmanu*) in ne splošna svojina, kar kaže, da je pomensko razmejevanje med besedotvornimi obrazili še potekalo. Prim. Orožen 1987: 32.

²⁹ Prim. Vidovič-Muha 1978: 269–270.

³⁰ *Gdi je pak Christus, tukaj ne bode ta Hudizh dolgu mogel hiřhiti* (TPo 1595: II,16) – *Wo aber Christus iřt/ da wird der Teuffel nicht lang haufen können* (LH 1566: II,XI); *ty bi dobru mogli v enim lejtu tulikain fadjati. Ĵkaterim bi en drugi /.../ dvei ali try leita dobru hiřhil inu gořpodaril* (TPo 1595: III,27) – *die folten wol in eim Iar lassen auffgehen/ da ein ander /.../ zwey oder drey Iar mit köndte reychen* (LH 1566: III,XVIIIb).

³¹ Tovrstna poimenovanja so pogosto navedena povezano: npr. *hude purgarje inu purgarize tukaj puřfiti* (TPo 1595: I,10).

4.3.1.3 Postile so nudile pogoje tudi za uporabo pomensko abstraktnejših samostalniških tvorjenk, ki so se tvorbeno večinoma navezovale na splošno znani izhodiščni samostalnik. Splošno razširjenemu samostalnemu *gospodar* sta se npr. v postilah pridružili pridevniški različici *gospodarjov* in *gospodarjev* ter samostalnik *gospodarstvo*, ki se mu v KPo in JPo 1578 pridružuje še glasoslovna različica *gospodščina* v istem pomenu.³² Sestav razširjajo tudi zanikane različice kot *nebruma*, *netugent* (TPo 1595) itd.

4.3.1.4 Zelo številno skupino sestavljajo na novo zapisane manjšalnice, ki so tvorjene z že znanimi in uveljavljenimi obrazili. Največjo besedotvorno pestrost izkazujejo manjšalnice moškega spola, saj so izpeljane z obrazili *-ec*, *-ek*, *-ič/-čič* in *-aj*. Npr.: *gospodec* (KPo 1567), *kotec*, *pogledok*, *portek* (vse TPo 1595). Pri *pogledok* je na izpeljavo z obrazilom *-ek* vplivala kratkotrajnost dejanja, saj bi kaka druga pomenska sestavina ne bila združljiva s prilastkom *strašen*;³³ *blečič*, *doktorčič*, *klobučič* (vse TPo 1595), *farčič* (KPo 1567) itd. Manjšalnice srednjega spola so enotno tvorjene z obrazilom *-ce*: npr. *drevce*, *gnezdece* (oboje TPo 1595), manjšalnice ženskega spola pa večinoma z obrazilom *-ica*, npr. *blazinica*, *devičica*, *kramica*, *mačica*, *pripravica* (vse TPo 1595), *čačica* (JPo), redkeje s *-ka*, pri katerem je pomen manjšalnosti pogosto zabrisan (npr. *bilka*, *šiška*). Besedotvorne različice kažejo na obstoj sopomenskih besedotvornih obrazil, pa tudi na nedokončanost procesa njihovega razvrščanja in ustaljevanja. Medsebojno številčno razmerje različic občasno razkriva tudi bolj zaostreno tekmovalnost. V TPo so npr. uporabljani kar trije izrazi, ki označujejo majhno količino, ki se naenkrat pogoltne: *grizelj*, *grizeljč* in *grizljaj*. *Grizljaj* je bil prvič naveden v prvem registrskem stolpcu DB 1584 (Crajiniki), *grizelj* in *grizeljč* pa sta zapisana na novo.

Nove manjšalnice so se skladno z obema prevodnima predlogama pojavljale v vseh treh postilah, na posameznih besedilnih mestih pa so se opazno nakopičile. Npr.: *Aku on naide en prasen kotez vhišhi*, *taku stury eno kamrižo ali kramižo is njega* (TPo 1595: II,185). V dveh sosednjih povedih v TPo 1595 (na strani II,227) so – kot v prevodni predlogi – nanizane kar štiri manjšalnice (*ptičica*, *klobučič*, *gnezdece*, *drevce*), od katerih so tri prvič zapisane (*klobučič*, *gnezdece*, *drevce*).

Pomenske sestavine majhnosti, ljubkosti, všečnosti, mladosti ipd. so v številnih primerih poudarjene s pripisanimi prilastki, ki so prav tako natančno prevedeni. Npr.: *taku je tu vřaj vřifnizi le ena bilka inu maihina trořhiža* (TPo 1595: II,149); *Pervizh je ena leipa gladka mazhiža*, *katera je puřty gladiti* (TPo 1595: I,255); *ta shenřki folk to lubo Diviřhižo vteř pohleuřřhini ne řluřha* (TPo 1595: III,128); *en moder vmeřtaln vertar*, *kateri vřeleř mlada dreuřa sařsaja* (TPo 1595: III,44).

4.4 Protestantske postile so množile tudi sestav pridevniških in izpridevniških tvorjenk. Splošno rabljeni pridevnik *drz* je bil npr. tvorbeno izhodišče za pridevnik *drzen* in za samostalnik *drznost*. Obe tvorjenki sta bili prvič zapisani v KPo 1567. Na

³² O pogostnostnem razmerju med različicami *gospodščina/gospodščina* in *gospoščina/gospoščina* v KPo 1567 in JPo 1578 prim. Merše – Novak – Premk 2001: 62.

³³ *Ampak tukaj je bilu tu ta trořht, de je on vejřil, takou řtrařhan pogledok ali videinje nej njemu velalu* (TPo 1595: I,11) – *Aber da war das der trořt/ das er wuřte/ řolcher řchröcklicher anblick gülte nicht jm* (LH 1566: I,VIIb).

splošno rabljeni števniki *dvoj* se opira samostalnik *dvojina*, ki ga navaja JPo 1578, ob nepregibnem *fraj* obstaja tudi samostalnik *frajunga* (KPo 1567), ki je bil sicer samostojno sprejet. Med na novo zapisanimi (izpridevniškimi) samostalniki, ki označujejo lastnosti, se pojavljajo besedotvorne različice kot *slabost* in *slanost*, ki sta bili splošno razširjeni, ter v posameznih postilah uporabljeni *slabota* (TPo 1595) in *slanota* (JPo 1578), pa tudi *odrtija*, *gorkost*, *otročost*, *rdečost* (vse v TPo 1595) itd.

4.4.1 Na že znane pridevnike so se tvorbeno ustaljeno navezovali novi prislovi (npr. *kisel* + *kiselo/kislo* (npr. *kifsilu gledajo* (TPo 1595: III,163); *tu kifsilu inu teshku stane* (TPo 1595: I,275)). Besednodružinsko razsežnost je z dodatkom prislova *netrpežljivo* in samostalnika *netrpežljivost* k širše poznanemu pridevniku *netrpežljiv* zagotovila TPo 1595. Z dotedaj nezapisanim glagolnikom *vcaganje* pa je *netrpežljivost* povezala v dvojno formulo, ki označuje negativno čustveno stanje: *Sakaj tukaj se bode veliku farlikofsti, iskušhnjau inu suparnofsti nafhle, katere vas vse kneterpešhivofsti inu vza-gainju bodo permorovale inu gnale* (TPo 1595: II,85).

4.5 Postile nasploh prinašajo oblico izrazov, ki temeljijo na znanih izhodiščih: *kljuba* + *kljubi* sta znani različici, ki se pojavljata v povedkovni rabi. Na njuni osnovi je nastal glagol *kljubovati*, ki ga uzavešča TPo 1595.

4.6 Med besedjem, ki se pojavlja le v postilah, je tudi več tvorjenk z zloženo podstavo: npr. *bogašentovavski*, *bogašentavec*; *dobroratanje*; *kolačovžegnavec* (vse TPo 1595). Mnoge izmed njih zrcalijo zgradbo nemških ustreznic. Npr.: *Kateri bi letukaj po tem dobru ratainju /.../ to reizh hotel fodyti* (TPo 1595: II,48) – *Wer hie nach dem wolgerath /.../ die fach wil vrtheylen* (LH 1566: II,XXIXb).

5 Med posebej opazne značilnosti postil spada ponazarjanje verskega nauka s slikovitimi primerami in z »močnimi« slikami. K prepričevalni učinkovitosti besedilne vrste prispevajo tudi zajeti frazemi (npr. *ogrditi se komu v roko*) in pregovori, nagovori, raznovrstni, zlasti razpoloženjski medmeti (npr. *čaj, fuj*) ter kopičenje čustveno označenih besed in besednih zvez. Znak povečane ekspresivnosti besedil je tudi veliko število modifikacijskih izpeljank, zlasti manjšalnic, ki so prav tako eno izmed sredstev za doseganje čustvene odzivnosti naslovnikov. Uporabljeni so novi samostalniki, glagoli in pridevniki, ki so pozitivno ali negativno čustveno zaznamovani, na kar kaže tudi nenevtralnno sobesedilo (npr. *pankrt*, *šelm*; *crkniti*, *natepsti se* (npr. *rib*, *strukljov*), *natrobiti*; *debeloumen* itd.: *Ti grobi shelm se neframuješh, de ti taku stojijsh, kakor en Pain* (TPo 1595: I,31) – *Du grober schelm/ schemeftu dich nicht/ das du so steheft wie ein stock* (LH 1566: I, XIXb)). Glagol *natrobiti* označuje vsiljivo širjenje verskega nauka katoliških pridigarjev: npr. *ta Pridigar, kir na tvojm vratu vijsi, ja pod tem levim Sefzom leshi, ta tebi s'vojm pridigovanjem polna vufhefsa natrobi /.../ Tu dela tvoj Pridigar, ta stari Loter, ta te taku prozh vlejzhe, de ti dobru vfak dan pridige sli/hijsh* (TPo 1595: I,193). Vmes so tudi slabšalni izrazi, ki označujejo vsebinsko prazno, nespametno ali neresnično govorjenje: npr. *Ay nistar nei, ena zhéshnia ie, kar sàm od niega sli/hala* (KPo 1567: CXV) – *Ey/ es muß erlogen sein/ was ich von dem Christo gehört habe*

(SA 1559: I,XCIIb). V TPo 1595 je npr. učinkovitost na novo zapisanega samostalnika *cunja* povečana z dodanima prilastkoma *star* in *hudičov*: npr. *GOSPVD, pufti mene eno staro zujnjo biti, s' katero jeft tvojmu Synuvi te zhreule isbriřhem* (TPo 1595: I,26) – *Herr/ laffe mich ein alten lumpen fein/ da ich deinem Son die schuch mit wifche* (LH 1566: I,XVIb).

Stopnjevana čustvenost je spodbujala tudi k pogosti rabi zelo raznolikih primerikov in presežnikov (npr. *brž* v KPo 1567 in *brže* v JPo 1578). V postilah (zlasti v TPo 1595) je uporabljenih tudi veliko primerov privzdignjenega³⁴ (elativnega) stopnjevanja (*prelen, prenel, preneprijazniv, presovraž, prezrel* (vse TPo 1595) ter *prelep* (JPo 1578), ki praviloma nadomeščajo nemško zvezo *zu* + pridevnik.

5.1 Besedje, ki ga uzavešča raba v postilah, pogosto izkazuje neosnovni oz. preneseni pomen, ki je praviloma »v službi« ideologije. Razkriva ga sobesedilno okolje (npr. netipični vršilci dejanja ali ekspresivne povezave z dodanimi prilastki). Npr.: 1. *Da ie Christuf ta pravi Gofpod Nebef inu semlie, vode inu Moria. Ta pravi Patron, Zhovnar inu Barkador* (KPo 1567: LXXXI)³⁵ – *Das Christus allein ein Herr ift/ Himels vnd der erden/ der Waffer vnd des Meeres/ allein der eynige Patron/ Schiffman vnd Gleitzman* (SA 1559: I,LXII); 2. *Ne klizheio na pomuch /.../ S. Nikola, kakòr nafhi slepi Papeshki Barkadorij* (KPo 1567: LXXXb) (odlomek je Kreljev dodatek); 3. *Na césti fedeti inu Boga ime profiti nei drugo, tàmuzh sùnai pota te Vere se po césti tih delaúzhenikov inu pořtavcov vlazhiti, inu se sgul spetlanimi deli inu f'zhloveřkim sařlusheniem blekati alli flikati, kakòr se ie nam pod tim Papeshtvom dolg zhaf godilu* (KPo 1567: CIIIIb) – *Am wege sitzen vnnd betteln/ ift nichts anders/ denn auffer dem wege des glaubens/ sich vnter den Wercklerern vnd Gefetzpredigern blewen/ vnd sich mit eyttel bettelwerck/ menřchlicher wercke vnd verdienste flicken/ wie ein lange zeyt geschehen ift* (SA 1559: I,LXXXIIIb).³⁶ Ekspresivnejše, redko rabljene izraze³⁷ je tudi Krelj opremiljal z bolj uveljavljenimi sopomenkami, četudi so bile tujega izvora.

6 V TPo se ponovno pojavljajo tudi nekatere besede, ki so bile pred tem že zapisane. Nova je njihova sobesedilna raba. Samostalnik *frauua* je bil npr. že leta 1550 sestavina besednega seznama splošno znanih imen in občnoimenskih poimenovanj, namenjenega v prvi vrsti bralnim vajam in uzaveščanju glasovne različnosti črkovnih znamenj.³⁸ Vključen je bil tudi v druge besedne sezname slovarskega značaja: v drugi registrski stolpec v DB 1584 (*Gofpá* (Crajnřki) *Frava* (Corořhki) (DB 1584: CcIIIb)) ter konec obdobja kot ustreznica tudi v oba Megiserjeva slovarja. Pogosto pojavljanje besede v TPo 1595 je dokaz, da je bila tudi pogovorno splošno rabljena, hkrati pa primerjava razkriva široko usklajenost njenega pojavljanja s prevodno predlogo: npr. *Luba fraua*

³⁴ Prim. Toporiřiř 1992: 314.

³⁵ *Barkador*, ki ga uvaja KPo 1567, je različica širše poznanega *barkarola/barkorola*.

³⁶ Veliko drugotnih pomenov je nastalo po poti metaforizacije, ki je ena izmed osnovnih večpomenskostnih vrst v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (Novak 2004: 73–91).

³⁷ Glagol *blekati se* je (enkrat samkrat) uporabljen samo v KPo 1567.

³⁸ *Fabian florian fortunat frauua* (TA 1550: 7). Prim. Novak 1988: 126.

(TPo 1595: II,165) – *Liebe fraw* (LH 1566: II,XCIX); *ta fravua zhes vfe fravue* (TPo 1595: III,127) – *die fraw vber alle frawen* (LH 1566: III,LXXIIIb). Kljub vključenosti v slovensko a-jevsko sklanjatev samostalnik mestoma kaže precejšnjo pisno odvisnost od izvirnega zapisa, saj je med pisnimi različicami tudi zapis *frawa* (poleg različic *frava*, *fravua*, *fravva*, *frauua*).³⁹ Velik del besedja, ki so ga prispevale postile, je Megiser vključil tudi v svoja večjezična slovarja, k čemur ga je pogosto spodbudila živa raba.

V ponazoritveni primeri *Sakaj mej temi Karfzheniki taku gre, de se mišhji drek mei Poprom najde* (TPo 1595: II,265) – *Denn vnter den Christen gehet es Jo zu/ das man findet meußdreck vnter dem pfeffer* (LH 1566: II,CLVIIb) so kar tri besede (*drek*, *mišji* in *poper*), ki jih vključujeta tudi oba Megiserjeva slovarja, sobesedilno pa so uporabljene v TPo 1595. Sobesedilna raba omogoča povezave z različnimi prilastki (npr. *mišji*, *hudičov drek*) in preoblikovanja le-teh v stalne zveze.

7 Pregled besedja, ki so ga v slovenski knjižni jezik vpeljale postile in ki ga je mogoče zaslediti le v njihovem sobesedilnem okviru, je pokazal na zelo veliko število prevzetih, delno prevzetih⁴⁰ besed in kalkov. Plast knjižno rabljenih, iz nemščine prevzetih besed se je opazno okrepila zlasti po zaslugi Trubarjeve *Hišne postile*.⁴¹ Domnevati je mogoče, da je na njihovo število nekoliko vplivala tudi Trubarjeva zmanjšana možnost iskanja med obstoječim slovenskim besedjem. Iz nemščine prevzeto besedje pričakovano izkazuje zelo različno stopnjo prilagoditve, kar zrcalijo številne glasovno-pisne variante. V TPo 1595 so bili poleg že omenjenih prvič uporabljeni tudi naslednji izrazi: *jamer*, *jamrati*, *kleinot* in *klenot*, *pular* in *pularija* (zadnje je v skrbi za razumljivost besedila Trubar opremil s sopomenko, pripisano za veznikom; npr. *kadar ti eno neposhteno Sheno vidišh, katera sa svoje pularije ali lotrije volo, se na tu nar leipsh snafhi ali zyra* (TPo 1595: II,184) – *wenn du ein vnzüchtig Weyb siheft/ die sich jre bulerey außzurichten/ auff das schöneft schücket* (LH 1566: II,CX)). Tesnejšo naslonjenost na predlogo razodeva tudi *begerovati* (TPo 1595), ki izkazuje manjšo glasoslovno prilagoditev kot splošno uveljavljena različica *pegerovati*.

7.1 Tipologijo razširjajo zloženske s prevedenim prvim in prilagojenim ali zamenjanim drugim delom: *proti partija* (*našha pruti parya se smeje, vuka* (TPo 1595: II,44) – *vnser gegenteyl lacht/ singet vnd jauchtzet* (LH 1566: II,XXVIIb).

³⁹ V TPo 1595 se različno zapisani samostalnik pojavlja 59x. Pisne različice so v naslednjem pogostnostnem razmerju: *frawa/fraw* (rod. mn.) – 18x, *frava* – 13x, *fravua/fravu* (rod. mn.) – 12x, *fravva/fravv* (rod. mn.) – 9x, *frauua* – 7x.

⁴⁰ Npr.: glagol *aniti*, ki ga je vpeljala JPo 1578, ter *amzeti se* in *antikati*, ki se pojavljata v TPo 1595; ali raba prevzetega prislova *nah* v povezavi z glagoli (*dati*, *dajati* ter *pritti*; v TPo 1595): *vely on tej Sheni nje zhasi dati, tu je, satu nje shonati inu nahdati, de je ona ena slaba pofsoda* (TPo 1595: III,189) – *heyft er dem Weyb fein ehr geben/ das ift/ Darumb fein schonen vnd nachgeben/ das es ein schwächer werck zeug ift* (LH 1566: III,CXb).

⁴¹ Z besednimi nemčizmi v Trubarjevem jeziku se ukvarjajo številne razprave, med njimi tudi Toporišičeva *Besedni germanizmi v Trubarjevem Catechismusu*. Avtor je v besednem sestavu prve Trubarjeve in hkrati prve slovenske knjige odkril pribl. 170 besed s koreni, osnovami ali podstavami, prevzetimi iz nemščine (Toporišič 1988: 109–118).

7.2 Med značilne sestavine besedja, prevzetega iz nemščine, spadajo zloženke z ohranjeno besedotvorno zgradbo, le z manjšimi ali celo brez vidnejših znakov podomačitve (npr. *ajgenšaft* (TPo 1595), *andtverh* (TPo 1595), *bullenkramer* (KPo 1567)⁴² ter prevzete besede, pri katerih je iz zapisa prepoznavna prvotna zvočna podoba (npr. *fürst* iz KPo 1567),⁴³ čeprav slednjo tudi v primeru bolj ali manj zvesto ohranjene prvotne pisne podobe sicer nedvoumno razodeva raba v slovenskem sobesedilu.

7.3 Največ znakov prilagojenosti slovenskemu jeziku kažejo glagoli, saj so s specializiranimi morfemi (to je priponsko in predponsko) razvidno vključeni v slovenski vidski sistem: npr. *naštrihati*, *zaknofati*. Isto velja tudi za glagole z ohranjenim nemškim prefiksom, pri katerih je vidsko razločevanje uresničeno z menjavo pripon in spremljajočimi glasoslovnimi spremembami: npr. *anzeti* – *anjemati*.

7.3.1 Protestanske postile so z novimi kombinacijami prislovov in glagolov opazno razširile sestav glagolskih kalkov: npr. *doliobrajtati* (KPo 1567), *doliglodati*, *dolipostreliti*, *dolizmalati*, *goripojesti*, *goriprebosti*, *semkajdržati* (vse TPo 1595) itd. Mnoge od njih spremljajo pričakovani členi besednih družin: ustaljeno tvorjena vidska nasprotja (v TPo 1595 se ob glagolu *doliomiti se* pojavlja tudi *doliomivati*) ter glagolske oblike – deležniki in glagolnik (*doliomiven* in *doliomivenje*, *doliomivanje*).

7.4 Značilna sestavina Trubarjeve *Hišne postile* je tudi večje število iz nemščine prevzetih, do leta 1595 še ne zapisanih pridevnikov (npr. *epikuriš*,⁴⁴ *farlih*, *ferem*, *firbicig*, *grob*, *irig*, *privat* itd.), ki razširjajo skupino do tedaj znanih in večinoma pogosto rabljenih pridevnikov, kot so *fals*, *gmajn* itd. Primerjava s prevodno predlogo razkriva, da se prevzeti pridevniki v slovenskem jezikovnem okolju rabijo nepregibno, kar se v odnosu do nemščine, kjer se številni izmed njih ustaljeno pregibajo, kaže kot zanimiva posebnost: Npr. 1. *de ti nika vezh taku leen, nemaren, vtragliu, fyrbizig, nefveift ne bofsh* (TPo 1595: II,144) – *das du nich mehr so faul, vnachtsam/ laß/ fürwitzig/ vntrew seyest* (LH 1566: II,LXXXVI); 2. *Kadar ti enkrat sashentaflh, ali eno grob befsédo vun ispuftish, inu mißlißh, tu Déte je nej slishalu, taku je vshe sapopadena* (TPo 1595: III,161) – *Wenn du einen fluch thuft/ oder ein grobes Wort herauß leßt/ vnnd denckst/ das kind habs nit gehört/ bald ist es gefaffet* (LH 1566: III,XCIIIb). Nasprotno pa npr. pridevnik *natural*,⁴⁵ ki ga je pogosto rabil Juričič, izkazuje pregibanje po spolu in številu. Npr.: *Ta /.../ nas Rani na vßih naturalih Telefniß inu Duhouniß dariß inu kripofstah* (JPo 1578: II,149b) – *der /.../ verwundet vns in allen natürlichen/ leyblichen/*

⁴² Npr.: *Taku dolgo, da ie /.../ Chriftus od smèrti vßtal, inu te stacuarie, Bullenkramerie, inu vèrdiane tako raspodil* (KPo 1567: CLXXI) – *Biß so lange/ das /.../ Chriftus erßtanden ißt/ Vnd hat die Bullenkramer/ vnd schriftthüter/ so zuscheuchtert* (SA 1559: I,CXXVIIb).

⁴³ Beseda se je skupaj z drugimi členi besedne družine pogosto pojavljala v glasovno bolj podomačeni obliki: *furst* in *first/firßt*.

⁴⁴ Oblika *epikuriß* se kot sopomenka pridružuje pridevniku *epikurski*, ki ga je Trubar uporabljal v svojih biblijskih prevodih.

⁴⁵ Isto velja tudi za Juričičevo rabo pridevnika *kontent*: *So li vshe stem te shene kontente inu smirom?* (JPo 1578: II,5b) – *Sind nun die Weyber zu frieden?* (SA 1559: II,Vb).

vnd *geyftlichen krefften vnd gaben* (SA 1559: II,CXXXII). Pridevnik *privat* izkazuje nepregibnost v nemški predlogi in slovenskem prevodu. Med tipično leksiko postil spada tudi v vseh treh delih izpričani, prevodno zvesto prevzeti pridevnik *evangeliš*,⁴⁶ ki ga drugje ni mogoče zaslediti.⁴⁷

8 Dosedanje raziskave Kreljevega in Juričičevega jezika so opozorile tudi na svojsko besedno izbiro posameznega avtorja.⁴⁸ Za Kreljev prevod postile in za njegov jezik nasploh so značilne besede narečnega izvora (npr. *brav*), t. i. glagolizmi oz. hrvatizmi (npr. *blagosloviti*, *glumiti*, *kobniti*), mednarodno uveljavljene besede latinskega ali grškega izvora (npr. *apokalipsa*, *diferencija*), romansko besedje (npr. *butega*, *mandrija*, *moneta*, *šklat*) itd. Za Juričičev jezik pa je značilno povečano število besednih hrvatizmov (npr. *grustiti se*, *jedinstvo* itd.). Preverjanje obsega rabe naštetih besed v celotnem knjižnojezikovnem okviru 16. stoletja je pokazalo, da so zares omejene le na rabo v postilah, bodisi Kreljevi, Juričičevi ali v obeh.

9 Obseg besedja, omejenega na (sobesedilno) rabo v postilah, bi še nekoliko razširilo upoštevanje razlikovalnih glasoslovnih, besedotvornih ali celo samo pisnih značilnosti, ki so najpogosteje individualnega značaja.⁴⁹

VIRI

BH 1584 = Adam BOHORIC, 1584: *Arcticae horulae succifivae*. Wittenberg.

DB 1578 = Jurij DALMATIN, 1578: *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*. Ljubljana.

DB 1584 = Jurij DALMATIN, 1584: *BIBLIA, TV IE VSE SVETV PISMV, STARIGA imu Noviga Testamenta*. Wittenberg. Faksimile, 1968. Ljubljana: Mladinska knjiga v Ljubljani v sodelovanju z založbo Dr. Trofenik v Münchnu.

JPo 1578 = Jurij JURIČIČ, 1578: *POSTILLA, To ie KERSZHANSKE EVANGELSKE predige*. Ljubljana.

KPo 1567 = Sebastijan KRELJ, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.

⁴⁶ Pridevnik *evangeliš*, ki ga je mogoče zaslediti v vseh treh postilah, se pojavlja ob splošno rabljenih različicah *evangelski* in *evangeliski*. Na praktično nezamenljivost obeh osnovnih različic opozarja lepo vidna delitev skladenjskih vlog: *evangeliš* se uporablja kot povedkovo določilo, *evangelski/evangeliski* pa kot prilastek z naslednjimi najpogostejšimi odnosnicami: *krščenik*, *pridigar*, *resnica*, *bukve*, *vuk*. Npr.: 1. *Kada fe ie pèrvizh ta fveti Evangeliö špet sazhel prav predigovati, po Nembskih deshelah, fo vfi Lüdie fe k'niemu gnëli, imu po vfi fjlli ôteli Evangelijh biti* (KPo 1567: XCI) – *Alfo gieng es auch bey vnfern zeyten/ im anfang des Euangelij/ da lieffen alle Menschen zu* (SA 1559: II,LXXII); 2. *katerih ie sdai dofti, kyr fo danas tako, iutri drugako, danas Euangelish, iutri Papiftish* (JPo 1578: I,98b) – *die heut difes/ morgen eines andern finnes find/ heut Euangelifch/ morgen wider Papiftifch* (SA 1559: I,CIII).

⁴⁷ Večina iz nemščine prevzetih pridevnikov, ki so se v slovenskem knjižnem jeziku ohranili do danes, je zadržala nepregibnost v spolu, sklonu in številu (npr. *fajn*, *fest*). Nesklonljivi so tudi pridevniki, ki jih slovenščina prevzema iz drugih jezikov, zlasti angleščine (npr. *seksi*). O tem Toporišič 1972: 298.

⁴⁸ Prim. Oblak: 1894: 209–213; Rigler 1968: 118–120 in 136–141; Godini 1978; Orožen 1986/87: 42–44 in 1987: 19–40, zlasti 22–26; Merše 1996: 99–102 in 1997.

⁴⁹ Npr. *kladuvo* ali sestavljenke s polno predpono *iz-* (*izmartrati*), priponska različica *strašati* (ob splošno razširjenem *strašiti*) itd. v TPo 1595, *blizo*, *kada*, *gnjil*, *gnjusn* v KPo 1567 in JPo 1578, *klup*, *gliedati*, *posahnuti* itd. v JPo 1578. Prim. literaturo, navedeno v 48. opombi.

- LH 1566 = Martin LUTHER, 1566: *Haußpostill* I–III. Nürnberg.
 MD 1592 = Hieronymus MEGISER, 1592: *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
 MTh 1603 = Hieronymus MEGISER, 1603: *Theſaurus Polyglottus vel, Dictionarium Multilingue*.
 Francofurti ad Moennum.
 SA 1559 = Iohannes SPANGENBERG, 1559: *Außlegung der Epistel vnd Euangelien* I–III. Nürnberg.
 TA 1550 = Primož TRUBAR, 1550: *Abecedarium vnd der klein Catechismus*. Tübingen.
 TC 1575 = Primož TRUBAR, 1575: *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*. Tübingen.
 TPo 1595 = Primož TRUBAR, 1595: *HISHNA POSTILLA*. Tübingen.
 TT 1557 = Primož TRUBAR, 1557: *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.

LITERATURA

- Kozma AHAČIČ, 2005: Škrabec o Adamu Bohoriču in njegovi slovnici. *Škrabčeva misel V*. Nova Gorica. 89–96.
- Matej CIGALE, 1860: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch*. I: A–L, II: M–Ž. Laibach.
- Theodor ELZE, 1893: Die slovenischen protestantischen Postillen des XVI. Jahrh. *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich*. Wien. 23–35.
- Neva GODINI, 1978: Il punto su Sebastiano Krelj. *Linguistica* XXVII. 33–45.
- Jacob und Wilhelm GRIMM, 1877: *Deutsches Wörterbuch*. Vierten Bandes Zweite Abtheilung. H. I. J. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- Marko JESENŠEK, 1998: Deležniško-deležijski skladi -č in -ši v slovenskih prevodih evangelijev. V: *Vatroslav Oblak*. Obdobja 17. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 273–286.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2003: Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika. *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Metode in zvrsti. Obdobja 20. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 563–580.
- Annelies LÄGREID, 1967: *Hieronymus Megiser, Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch*. Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592. Bearbeitet von Annelies Läg Reid. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Majda MERŠE, 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede (Dela 44).
- 1996: Kopitarjev knjižnojezikovni vzor in Postilla 1578. *Kopitarjev zbornik*. Obdobja 15. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 93–104.
- 1998: Primerjava besedja Kreljeve in Juričičeve Postile. *Vatroslav Oblak*. Obdobja 17. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 217–231.
- Majda MERŠE, France NOVAK, Francka PREMK, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Poskusni snopič*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- France NOVAK, 1988: Leksikografija in leksikologija v slovenski reformaciji. *Posebna izdanja. Knjiga LXXXV*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. 125–134.
- 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Vatroslav OBLAK, 1894: Protestantske postile v slovenskem prevodu. *Letopis Matice Slovenske*. 202–219.

- Martina OROŽEN, 1977: Aktivne participske konstrukcije (primer srpskohrvatske interferencije u slovenačkom književnom jeziku). *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. Sveska 1. Beograd. 123–143.
- 1986/87: Primož Trubar in razvoj slovenskega knjižnega besedišča v jeziku protestantskih piscev. *Jezik in slovstvo* 32/2–3. 36–47.
- 1987: Kreljev jezikovni koncept. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* 23. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 19–40.
- 2003: Tvornodeležniške zveze v slovenskem knjižnem jeziku. *Razvoj slovenske jezikoslovne misli* (Zora 26). Maribor: Slavistično društvo. 102–121.
- Breda POGORELEC, 1972: Trubarjev stavek. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture* VIII. 305–321.
- Jochen RAECKE, 1995: »er sich des schwären Wercks/ nämlich die Haußpostill D. Martini Lutheri/in die Windische Sprach zu vbersetzen vnderfangen« – »Windisches« in der »Windishen Sprach« der Truberschen »Hishna Postilla«. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit*. München: Verlag Otto Sagner. 382–413.
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede (Dela 22).
- Elisabeth SEITZ, 1995: Govorniško stilno sredstvo ali pomoč pri prevajanju? Dvojično vezniško priredje v izbranih besedilih Primoža Trubarja, Martina Lutra in njunih sodobnikov. *Slavistična revija* 43/4. Ljubljana. 469–489.
- Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wien: Im Kommission bei Otto Harrasowitz.
- SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika* I (A–H, 1970), II (I–Na, 1975), III (Ne–Pren, 1979), IV (Preo–Š, 1985), V (T–Ž, 1991). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije.
- Jože TOPORIŠIČ, 1972: Prezete pri ne slovenskega knjižnega jezika (glasovi, pisava, oblike, tvorba, besede). *Slavistična revija* 20/3. 285–318.
- 1988: Besedni germanizmi v Trubarjevem Catechismusu. *Slavistična revija* 36/1. 109–119.
- 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- 1995: Die Figur des Gegensatzes in Trubers publizistischen Texten. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit*. München: Verlag Otto Sagner. 352–362.
- 2000: Slovenska slovnica. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1978: Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede. *Slavistična revija* 26/3. 253–276.
- 1984: Struktura glagolskih tvorjenk v Trubarjevi Cerkovni ordningi. *Slavistična revija* 32/3. 245–256.
- 1986: Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordningi. *16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Obdobja 6. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 349–374.
- Listkovno gradivo Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, zbrano s popolnimi izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja.

SUMMARY

In addition to the Bible translations, postils are the other texts that in terms of genre stand out among the works of the 16th-century Protestant authors. Three large postils were published: Krelj's *POSTILLA SLOVENSKA* in 1567, followed by its full realization, Juričič's *POSTILLA*, and towards the end of this period, Trubar's *HISHNA POSTILLA*. Krelj's and Juričič's postils are translations of German Spangenberg's postil, while Trubar translated the extensive Luther's postil.

Typical of postils as a specific textual genre are explication and illustration, which open door to diverse lexicon, particularly lexicon from everyday usage, denoting familiar, common items and tasks, e.g., *kavka, pokrovača, grah, konoplja, štrukelj, beč, pletenica*, but also a number of terms for more abstract concepts, e.g., *fabula, has, proces, netugent, odrtija*. Postils also contributed a significant share of ecclesiastic terms to the 16th-century lexical stock, e.g., *beneficij / beneficija, evharistija, plebanija, prezbiter, prior*, and a number of terms reflecting the social context of the time, e.g., *monarh and monarhija; dacijar, jurist, kamerlin*.

One of the features of postils is illustration of religious teachings with colorful examples. The following elements contribute to the persuasiveness and effectiveness of the genre: phrases, e.g., *ogrditi se komu v roko*, addresses, interjections, e.g., *čaj, fuj*, and accumulation of emotionally charged words and phrases, e.g., *pankrt, šelm; crkniti, natrobiti; debeloumen*, with particularly noticeable diminutives of all three genders, e.g., *kotec, pogleddek, doktorčič; mačica; gnezdece*, numerous comparatives and superlatives, e.g., *prelep*.

A survey of the lexicon found only on pages of postils or introduced by usage in postils, reveals a familiar typology. In finding correspondences to German original, Krelj, Juričič, and Trubar selected from well-known lexicon, borrowed words from other languages that were either already adapted to Slovene or they minimally adapted them themselves, or they derived new words using already established derivational patterns.

The main pattern of connecting synonymous or semantically closely related words, with prevailing double and triple formulas, is in all three postils the combination of a (newly recorded) borrowed word and a well-known Slovene word or word of Slovene origin, e.g., *ahle ali grebeni, skribenti ali pisarji, ajšel ali serilnik; jubilirati ali vukati*. Numerous other combinations are also attested, namely, a borrowed word can appear in the explicative role, the order of newly recorded word and its explanation may be reversed, the newly recorded word can be of Slavic origin, e.g., *blagosloviti ali žegnati, cbifoh ali topelt; gorejti inu plamiti*.

One of the reasons that Slovene 16th-century Protestant writers successfully translated the extensive postils with rich vocabulary was also the fact that they had a good mastery of Slovene derivational possibilities. They expanded word families in various directions, e.g., *streči + strežen; grevati + grevanje; osat + osatov; sova + sovski; doktor + doktorica; gospodar + gospodarstvo; blazina + blazinica; bruma + nebruma; rdeč + rdečnost, malati + izmalati, pohujšati + pohujšovati; kisel + kisel/kislo*. A noticeable feature of Krelj's and Juričič's postils is a large number of participles in *-č* and *-vši*. The part of lexicon that appears in postils differs from the lexicon used elsewhere in phonological, derivational, or even orthographic features, which are most often idiosyncratic.